

9.	Palágy-Komoróc 1910	Комарівці	Паладь-Комарівці
10.	Palló 1897	Павлове	Палло
11.	Szürte 1897	Струмківка	Сюрте
12.	Téglás 1897	Цеглівка	Тийглаш
13.	Tiszaágtelek 1910	Тисянка	Тисоагтелек

Nagyszőlősi járás

1.	Akli 1851	Клинове	Оклі
2.	Batár 1897	Братове	Ботар
3.	Csoma 1910	Затисівка	Чома

Ezt a cikket Mező Andrásnak szentelem, aki az ungvári egyetemen több alkalommal is tartott előadás-sorozatot.

LIZANEC PÉTER

Leányvár

A címben szereplő összetett szó két helység nevében található meg. A történeti Esztergom megyéhez tartozó Leányvár falu nevét KISS LAJOS azzal az apácakolostorral kapcsolja össze, amely a hagyomány szerint egykor a Klosterbergen (Kolostor-hegyen) állt (FNESz⁴ II. 20.). Az 1364-től adatolható zempléni Révleányvár esetében érthető módon elfogadhatatlannak tartja, hogy a leány és vár főnév összetételéből keletkezett helységnév egy 1440-ben emelt földvár nevéből származna (FNESz⁴ II. 413.). Leányvár nevének eredetét kutatva GERSTNER KÁROLY bemutatja a mondai elemekkel átszőtt naiv névmagyarázatot, a falu középkori előzményének történetét és a Bél Mátyás által lejegyzett hagyományt. Véleménye lényegében megegyezik Kiss Lajoséval. Miután valószínűsíti az óbudai klarisszák itteni birtoklását, úgy véli, hogy a török korban elpusztult vidékre viszszerzők a szerintük korábban itt állt apácakolostor miatt nevezték el a falut Leányvárnak. Ennek bizonyítékeként említi a Klosterbergnek nevezett dombot, ahol szántáskor régi edénytöredékeket találtak (Neue Zeitung 1980. V. 31. 7.).

A fenti etimológiai kísérletek véleményünk szerint a vonatkozó források számbavétele ellenére sem adnak kielégítő választ a nevek kialakulására. Az esztergomi Leányvár néveredeztetésében megmagyarázatlanul marad az összetétel utótagja, a zempléni falunál pedig hiányzik a névadás indítékának kifejtése. A kérdés megválaszolásához szükségesnek látjuk a hasonló nevek, a rájuk vonatkozó hagyományok, mondák és régészeti emlékek együttes vizsgálatát.

A helységnévként ritkán előforduló Leányvár földrajzi névként sem tartozik a gyakoriak közé, ennek ellenére teljesnek nem tekinthető adattárunkba 38 további előfordulását sikerült felvennünk.

1. Alsószentmihály (Torda-Aranyos vármegye). A Bogát és Szentmihályfalva közötti Leányvár nevű – feltehetően középkori földsáncról két rege ismert. Az egyik szerint tündér építette, testvére a Torda feletti várban lakott, a két vár között útjuk és aranygátjuk volt. A másik szerint a tordaiak lányokat vittek váltságdíjra az itt táborozó török pasának (ORBÁN BALÁZS: A Székelyföld leírása... 5. köt. 127.)

2. Bajcsa (Zala megye). Leányvár, horvátul: Malé lenvar (Zmf. 254/23.).

3. Bereck (Háromszék vármegye). A Tekeres és a Leányvár pataka összefolyása között emelkedő hegy nyakát átvágó sánc utal az egykori várra. A Leányvár mondája szerint a közeli Veneturné várában lakó óriás tündér lánya egy pásztornak öltözött hősbe szeretett bele. Az óriás egy szikladarabbal megölte a pásztort, az apjától elszökött lány itt épített magának várat (ORBÁN BALÁZS: A Székelyföld leírása... 3. köt. 125).

4. Bihar (Bihar vármegye). Az Árpád-kori ispánsági vár keleti oldalához csatlakozó várrészletet TÓTH-SZABÓ PÁL szerint a „nép Leányvár-nak nevezi, és helyesen, mert valóban leánya, filiája az anyavárnak” (Századok 34. 1900. 548.).

5. Boldogkőváralja (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). A Leányvár az újkőkori bükki kultúra lelőhelye (KÖREK JÓZSEF-PATAY PÁL: A bükki kultúra elterjedése Magyarországon. Bp. 1958. 32.). Sem várra utaló nyomokat sem mondát nem ismerünk.

6. Bölske (Tolna megye). Pesty Frigyes adatközlője szerint Leányvár a Hadai család által kiadott leánynegyed volt, ahol úrilakot építettek. A mai névmagyarázat szerint a törökök itt őrizték, és innen vitték Törökországba a szép magyar lányokat (Tmf. 30/184.). Ugyanerre a helyre vonatkozik a szomszédos Dunaföldváron feljegyzett Leányvári dűlő neve is. Ennek eredetéről 1865-ben azt állították, hogy itt egy 1852-ben lebontatott csárda volt, ahol „...régiben kéjhölgyek vagyis leányok tartattak kik az utasokat várták, innend ered régi elnevezése.” A dunaföldvári földrajzi nevek gyűjtésekor feljegyzett monda szerint a törökök elől egy vízmosás barlangos oldalába rejtették el a lányokat, meghagyva nekik: Leány, várj! (Tmf. 29/525. és Szekszárdi Múze. 2–3. 1971–1972. 330.)

Wosinsky Mór az Aquincum és Mursa közötti út védelmére épített római kori „váracs”-nak tartotta a bölskei Leányvárat. Az 1865-ös adatközlés ismeretében válik érthetővé a tudós papnak az a lábjegyzetbe utalt megjegyzése, miszerint a domb alatt nemrégiben még „közveszélyes csárda állott” (WOSINSKY MÓR: Tolnavármegye az őskortól a honfoglalásig. Bp. 1896. 782–783.)

7. Demecser (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye). A Várszigetet Leányvárnak és Tündérvárnak is nevezik. A Várszigeten 40 lépés hosszú, 26 lépés széles, őskorinak tartott földvár földsánccal és árokkal határolt maradványai figyelhetők meg. Felszínén őskori cserepek és téglatörmelékek találhatók; 13. századi kardot is találtak itt. A hely a középkori Lakitelek 1325-ben említett várhelyével azonosítható. (Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. köt. 382.). Véleményünk szerint a földvár méretei alapján inkább Árpád-kori.

8. Dömsöd (Pest megye). „Leányvár: ez egy kerekdomb a' község határa felső sarkán, melyet a duna árja körül folyt, ebbe állítólag egy leány lakott, ki azt maga építette, s váralakuvá formálta, most a' hely már termőföld.” (Pesty Frigyes kéziratosa helynévtárából Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések. Szentendre, 1984.)

107.) „...megemlíthető a határban egy Leányvárnak nevezett hely, a melyről az a monda, hogy hajdan egy leány lakott ebben, aki, hogy hozzá senki be ne mehessen, a várat, mely egy emelkedett helyen fekszik, a mellette most is elfolyó Tekeresér által a Duna vizével vetette körül.” (GALGÓCZY KÁROLY: Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája... Bp. 1877. 338.)

9. Endrőd (Békés megye). A Körösvidék 1822-ben készült térképén szerepel a Léán Vár felirat (Vízrajzi értekezés. Huszár Mátyás leírása a Körösvidékről. Gyula, 1985. Térképmelléklet). A régészeti topográfiai terepbejárások során nem találtak egykori erődítésre utaló nyomokat (Magyarország régészeti topográfiája [a továbbiakban: MRT] 8. köt. 3/29. lelőhely).

10. Esztergom (Komárom-Esztergom megye). A mai Borzhegy déli csúcsát a 18–19. században Leányvárnak nevezték. Első ismert említése 1730-ból származik (Promontorium Leányvár). Itt állt a középkori Peszér falu temploma. A hegycsúcsot körbevevő, feltehetően török kori sánc maradványai a múlt században még jól megfigyelhetők voltak (MRT 5. köt. 8/55. lelőhely).

11. Értény (Tolna megye). Egy 1953-ban feljegyzett szűkszavú adat a Ménesi-pusztán Leányvár nevű őskori földváról számol be (GENTHON ISTVÁN: Magyarország művészeti emlékei 1. Dunántúl. Bp. 1959. 95.). Sem a puszta sem a vár neve nem szerepel a Tmf-n-ben.

12. Izsa (Komárom vármegye). A leányvári római kori erőd régóta ismert a régészeti kutatásban (Legutóbb VISY ZSOLT: A római limes Magyarországon. Bp. 1989. 52, 56.) Egy újabban lejegyzett hagyomány szerint Valentin itt tartotta a kedveseit. (HEGEDŰSNÉ MARIKOVÉCZ KATALIN: Helynevek Csehszlovákia komáromi járásából. Bp. 1983. 22.).

13. Kaposszekcső (Tolna megye). Pesty Frigyes adatközlői még nem adtak magyarázatot a név eredetére. Azóta a környéken általánosan elterjedt vélemény szerint azért kapta a nevét, mert a törökök lányokat tartottak itt fogva. Más névmagyarázat szerint a közeli Gólyavár volt az anyavár, a tőle keletre fekvő pedig a leányvár. (Bmfn 5/97.- Kaposszekcsőt a kötet megjelenése után csatolták Tolna megyéhez.) A műemléki irodalom szerint középkori vár állt itt.

14. Kisgyőr (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). Pesty Frigyes [borsod]geszti adatközlői szerint a Kisgyőrrel és Harsánnyal határos „Leány vár nevű domb – melyet másképp Halom dombnak neveznek...” valamikor vár volt „...még most is látszik a sánczok árkai”. Ugyanezt a helyet a kisgyőriek Halomvár néven tartották számon, Leányvárnak pedig a Kisgyőr és Bükkaranyos közötti vármaradványt nevezték (Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc, 1988. 132, 169.). Ez utóbbit l. Miskolcnál. A kisgyőri Halomvár a tatárjárás után épült várak közé tartozik (NOVÁKI GYULA–SÁNDORFI GYÖRGY: A történeti Borsod megye várai az őskortól a kuruc korig. Bp.–Miskolc, 1992. 32.)

15. Kiskőszeg (Baranya vármegye). A Leányvárnak nevezett romot Györffy György a középkori kőszegi várral azonosítja (GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. köt. Bp. 1963. 332.). A monda szépirodalmi feldolgozása szerint a kőszegi vár úrnője, a környék lakosságát sanyargató Bresztováci Márta a parasztleánynek öltözött Mátyás királyt is a vár börtönébe vetette. A felelősségrevonás elől menekülő Márta a Dunába fulladt, halála után a

király rendelte el, hogy a vár neve Leányvár legyen (GABÁNYI JÁNOS: Magyar várak legendái. Bp. 1991. 78–84.).

16. Kunpeszér (Bács-Kiskun megye). Leányvári domb (Magyarország földrajzi nevei II. Bács-Kiskun megye. Bp. 1980. 31.).

17. Leányvár (Komárom-Esztergom megye). A mai falu elődje az 1270-től szereplő Valmód (Wolmoth, Ulmod) volt, amelyet az 1570. évi török adóösszeírásba Valmód pusztá néven vettek fel. Mai nevén első ízben 1673–1674-ben említik; ekkor az esztergomi mirlívához tartozó Leján Vár pusztá Mehmed ben Ibráhim tímárbirtoka volt (BLASKOVICS JÓZSEF: Érsekújvár és vidéke a török hódoltság korában. Bp. 1989, 805.). A pusztát – feltehetően Csolnokkal együtt, 1608-ban – az óbudai apácák szerezték meg. 1719-ben a Budára visszköltözött óbudai apácák a Pozsonyban maradt apácáknak adták át többek között Csolnyok birtokot és Leányvár praediumot (PÜSPÖKI NAGY PÉTER: Boldogfa. Bratislava, 1981. 187. Forrása: OL E. 151. Monial. Conv. Poson. Fasc. 9. No. 33.). A középkori falu nyomai a mai belterülettől ÉNy-ra, a Rohrácker területén figyelhetők meg. Ettől D-re emelkedik a Klosterberg (Kolostor-hegy), amelynek tetején kis méretű Árpád-kori földvár sánca és árka látható, kőépületre, templomra vagy kolostorra utaló nyomok azonban nincsenek. A várat a Valmód-nemzetség valamelyik tagja építtethette a 12–13. században. A már a késő középkorban is lakatlan várról a 18. század elején Ulmodvárnak is nevezték Leányvárt, amelynek 1750 körül idetelepült lakói az addigra már általánossá vált újabb nevet vették át. A vár maradványához több féle hagyomány fűződött; FÉNYES ELEK szerint Báthory Mária vára volt, általánosabban elterjedt vélemény szerint apácakolostor állt itt. Egy romantikus történet szerint egy gróf mondta az előle menekülő szépséges leánynak: „Leány várj” (MRT 5. köt. 11/8, illetve 11/5. lelőhely a vonatkozó irodalommal. Neue Zeitung 1980. V. 31. 7.).

18. Magyaregregy (Baranya megye). Az 1920-as évektől kezdve épült pincéket nevezték el újabban tréfásan Leányvárnak. (REUTER CAMILLO: Magyaregregy helynevei... 371. U. így Bmfn 31/104.

19. Mende (Pest megye). A falutól K-re fekvő Lányváron Miklós Zsuzsa 13. századi földvár maradványait tárta fel (MIKLÓS ZSUZSA: Árpád-kori földvár Mende-Lányváron. Archaeologiai Értesítő 108. 1981. 233–249.). Az ásató szóbeli közlése szerint több, az elnevezéssel kapcsolatos monda fűződik a helyhez.

20. Mende (Pest megye). A falutól ÉNy-ra emelkedik a Várhegynek is nevezett Leányvár, amely a középső bronzkori vatyai kultúra leletekben gazdag földvára (Összefoglalóan MIKLÓS ZSUZSA: A Gödöllői dombvidék várai. Aszód, 1982. 31–32.).

21. Miskolc (Borsod-Abaúj-Zemplén megye): Pesty Frigyes gyűjtésében Diósgyőrnél Leányvár csak felsorolásban szerepel. Ugyanerre, a Diósgyőr határának déli szélén ma is élő névre (Magyarország földrajzinév-tára II. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Bp. 1980, 23–24.) vonatkozik az alábbi adat: „...Kis Győr Községet Geszt Községtől elválasztó Halom várról sok tündér regét beszél máig is a’ jelenkor – mint szinte a’ Kis Győr és Aranyos határ szélén lévő Leányvárról...” (Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc, 1988. 85, 169.) A régészeti kutatások szerint a 13. század második felében épült halomvár (motte) állt itt (NOVÁKI

GYULA-SÁNDORFI GYÖRGY: A történeti Borsod megye várai az őskortól a kuruc korig. Bp.-Miskolc, 1992. 37.)

22. Nagykanizsa (Zala megye). A Kis-Leány-vár nevű helyen régen vár volt, amelyet vizesárok vett körül. A jelző a terület nagyságára vonatkozik, a szomszédos Hosszú-Leány-várral van korrelációban (Zmfn 247/477, 481.). Idetartozik a miklósfai Lányvár is (Zmfn 253/77.).

23. Oltszem (Háromszék vármegye). „...Oltszemmel éppen szemben egy kopár előhegyet Leánykavárnak hívnak; a minden oldalról mély árkok, sötét szakadások által körülölelt és semmi más hegygel összefüggésben nem levő domb várnak igen alkalmas hely lett volna... s bár a hagyomány helyez is oda várat, sőt kincskeresők rejtett kincsért turkálják itt is a földet, én figyelmes kutatás után várnak, vagy valamely régi építkezésnek semminemű nyomaira nem tudtam ráakadni; ha volt ott valami erőd, az most nyomtalanul eltűnt (ORBÁN BALÁZS: A Székelyföld leírása... 58.).

24. Ónod (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). 1864-ben a halmok között szerepel „az erdőben jányvár név alatt egy fel emelkedett térség” (Borsod vármegye leírása 1864-ben. Miskolc, 1988, 251.). Az ónodi Leányvárról nincs több adatunk.

25. Pécs (Baranya megye). A korábban Patacshoz tartozó Jakab-hegyen van a Leányvár (Bmfn 134/3373.). Erre vonatkozik a Cserkút és Kővágószőlős határában ismert hasonló helynév (Bmfn 133/35, 130/177.). A Jakab-hegyen nagy kiterjedésű kora vaskori földvár van.

26. Pilisszentlászló (Pest megye). Pilisszentlászló 1864. évi térképén a község határának keleti sarkában szerepel a Rózsahegy és Leányvár felirat (Pest megyei Levéltár U. 72.). Az itteni Leányvár elnevezésre nincs más adatunk, a helybeliek sem ismerik. A térkép által jelölt területet átvizsgálva nem találtunk egykori várra utaló nyomokat (MRT 7. köt. 168.)

27. Pocsaj (Hajdú-Bihar megye). Lipszky János 1806-ban megjelent térképén Pocsaj és Nagyléta között tünteti fel a Leányvárat, amely repertóriumában ezenkívül Schantze Leányvár alakban is előfordul. Révész Imre 1853. évi helynévgyűjteményében Nagylétánál szerepel a Leányvár nevű váromladék (Magyar Névtani Dolgozatok 21. Bp. 1981. 36.). Azonos ezzel a régészeti irodalomban gyakran szereplő pocsaji Leányvár, amely az erődítésmaradványok és az itt előkerült leletek tanúsága szerint középső bronzkori földvár volt (A Bihari Múzeum Évkönyve 2. 1978. 23–24.).

28. Poklostelek (Bihar vármegye). Rómer Flóris bihari naplójába jegyezte fel a Poklusa melletti Cetate fetyilor (magyarul: Leányvár) nevű középkori váromot (A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. 305.).

29. Révleányvár (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). A Leányvár 1364-től szerepel a falu nevéként (FNESz⁴ II. 20.). A falu történetét összefoglaló VENDE ALADÁR az általa is ismert történelmi adatokkal ellentétben álló névmagyarázatot közöl. A falu első okleveles előfordulásaként az 1417. évet tárgyalja. Ennek ellenére azt írja, hogy csak 1440-ben emeltek itt castellumot, amelyet Várdai László jegyese, Palóczy Agatha tiszteletére Szűzvárnak, később pedig Leányvárnak neveztek el (MVV Zemplén vm. 103). A falu névadó vára minden bizonnyal a Várdombon kereshető, ahol az eddigi kutatások szerint bizonytalan korú, feltehetően Árpád-kori földvár volt (Agrártörténeti Szemle 16. 1974. 43.).

30. Sály (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). A ma Latorvárnak nevezett középkori lakótorony romja 1777-ben Lyanvár néven fordul elő (Acta Archaeologia Hungarica 34. 1982. 148.).

31. Sárbogárd (Fejér megye). Nagyhantos 1755. évi határjárásában „Leányváron... avagy Bolond váron...” névalak olvasható (Fejér megyei Történeti Évkönyv 6. 1972. 278.). Az adat a mai sárbogárdi határban található Cifrabolondvár nevű bronzkori földvárra vonatkozik.

32. Selmechánya (Hont vármegye). A város felett álló hegyen 1564–1571. között építtette fel a ma is álló Leány- másnéven Újvárat (szlovákul: Panenský hrad, Nový zámok) a gazdag bányászcsaládból származó Rössel Borbála, a „leányvári boszorkány”, aki pazarló életmódja miatt elvesztette vagyonát (MNV Hont vármegye 107–108. Súpis Pamiatok na Slovensku. 1. A–J. Bratislava, 1967. 69.).

33. Sióagárd (Tolna megye). Pesty Frigyes gyűjtésében Szekszárdnál szerepel a Leányvári dűlő, amely a leírás szerint kétségtelenül azonos a később Sióagárdhoz csatolt területtel. Különösen érdekes mondat jegyezték fel róla: „...Bath nevű főúrnak leánya lakta volna e' várat, mely a kokasdi határban Bati, és a Janyai határban várak között mintegy közép pontot képez... az apa a Bati várbán, az anya pedig a Janyai vagy Nyanyai várbán...” lakott (A Szekszárdi Múzeum Évkönyve 6–7. 1975–1976. 307.). Napjainkban Vár és Leányvár néven tartják számon; egy török vezér itt tartotta rabságban a magyar lányokat (Tmf 97/128.). A Sió magas partjára támaszkodó, ma is impozáns földsánc által védett területen napvilágot látott leletek a földvárat a későbronzkor és a koravaskor idejére kelteznek.

34. Süttö (Komárom-Esztergom megye). Esztergom vármegye 18. századi térképén Leány-Vár felirat olvasható. A név nem szerepel sem Pesty Frigyes gyűjteményében sem a Kmfn-ben. Az Alsóbikol felett emelkedő dombon viszont egy Árpád-kori földvár máig jó állapotban megmaradt árkai és sáncai figyelhetők meg (MRT 5. 313–314.).

35. Szakcs (Tolna megye). A Lányvár (Tmf 44/139.) nevű helyen Miklós Zsuzsa középkori földvár nyomait figyelte meg.

36. Szászfenes (Kolozs megye). Pesty Frigyes helynévgyűjtésében: „Várerdő vagy másként Leányvár... tetején egy várnak omladéka,” amely az Árpád-kori fenesi várral azonosítható (GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. köt. 348.).

37. Szügy (Nógrád megye). A vármegye monográfusa szerint a Leányvári parton a középkori Orbonás család lakhelye állott (MOCSÁRY LAJOS: Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és statisztikai Esmertetése. Pest, 1826. I. köt. 361.). A Leányhegyhez, amelynek tetején Árpád-kori földvár maradványai figyelhetők meg, ma török monda fűződik (Gádor Judit adata).

38. Tápiószűlő (Pest megye). 1864-ben még csak arról írnak, hogy a Hosszúhegy tetején „... egy régi vár kettős sánczainak nyomai láthatók” (Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések. Szentendre, 1984. 392.). Nem sokkal később már Leányvár néven ismertetik (GALGÓCZY KÁROLY: Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája... Bp. 1877. 380.). A régészeti szakirodalomban a század elejétől név nélkül vagy Földvár és Leányvár néven szereplő lelőhelyen a bronzkori hatvani kultúra földvárának

maradványai figyelhetők meg (MIKLÓS ZSUZSA: A Gödöllői dombvidék várai. Aszód, 1982. 37.).

39. Tihany (Veszprém megye). Révész Imre 1853. évi helynévgyűjteménye szerint Leányvár a Balatonba benyúló omlott zárdáépület neve. (Magyar Névtani Dolgozatok 21. Bp. 1981. 21. o.).

40. Torda (Torda-Aranyos vármegye). A Várnak vagy Leányvárnak nevezett helyen római kori castrum volt. A 17. században a főkapu fölött még látható volt Minerva szobra. Orbán Balázs úgy véli, hogy erről a szoborról kapta a Leányvár nevet (ORBÁN BALÁZS: Torda város és környéke. Bp. 1889. 40.).

Kihagytuk gyűjtésünkéből az 1310. évi sub quodam Castro lean dicto adatot, amelyet az alapközlés Leányvár alakban mutatóz (Anj. Okm. I. 197, 662.), ettől kezdve a további forráskiadványokban és feldolgozásokban mindig Leányvár néven szerepel: „Amikor... országunk báróival és nemeseivel Csehországra törtünk erőhatalommal, azt is méltányoljuk el nem hallgatva, hogy Pál mester Leányvár alatt bizonyosságát adta a tőle megszokott erejének:...” (KRISTÓ GYULA (szerk.): Középkori históriák oklevelekben (1002–1410. Szeged, 1992. 137–138.). A problémát csak az okozza, hogy az említett várat a történészek a Morvaország délnyugati szélén fekvő mai Jaroslavicével azonosítják. Amennyiben helyes az azonosítás, a magyar nyelvterülettől távol inkább csak véletlen alaki hasonlóságról lehet szó. Ugyanezt az adatot Beckl János Miklós Pottenburg várára vonatkoztatja; a Dévénnyel szemben, a Duna jobb partján fekvő vár a 18. században került határkiigazítással Alsó-Ausztriához (In: Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai... Budapest–Miskolc, 1997. 326–327.) Györffy György a Moson megyei Potendorf ismertetésénél nem használta fel az 1310. évi adatot.

A Leányvár és változatai (Lányvár, Leánykavár, Jányvár) a magyar nyelvterület legnagyobb részén ismertek; Zala megyétől a Székelyföldre kimutatható előfordulásuk. Az összesen 40 név 80%-a (32) olyan objektumra vonatkozik, amelyet a névadók hajdanvolt vagy ritkábban saját koruk beli várnak tartottak. A régészeti kutatások eredményeként közülük 4 bronzkori, 2 kora vaskori földvárnak bizonyult. A római kort 2 tábor és 1 őrtorony maradványa képviseli. 19 esetben valamilyen középkori erősség, földvár vagy kővár romjait lehetett megfigyelni. 4 emlék korát nem ismerjük. Megfelelő kutatás további 5 helyen minden bizonnyal pozitív eredményre vezetne, mindössze két olyan lelőhely van, ahol a tüzetes helyszíni vizsgálatok ellenére sem sikerült vármaradványra bukkanni. Egyetlenegy példa van a tréfás névadásra (Magyaregregy).

Széles körben elterjedtek azok a mondák, amelyek szerint bizonyos várakat természetfeletti (ördögök, tündérek) vagy valóságos lények, főleg hajadonok (szűzek, leányok) építettek (Csak jelzésszerűen a néprajzi irodalomból: DOBOSI ILONA: A történeti mondák rendszerezéséről. Ethnographia 81. 1970. 101–102.). Adattárunkban 15 helyhez (37,5%) fűződik valamilyen monda; ezek közül 3 várat leányok (tündérek) építettek, 4 várban leányok laktak. Az eredeti jelentés elhomályosulását jelzi a 19. század második felétől jelentkező, újabban elterjedt változat, ami szerint a törökök itt őrizték a magyar lányokat (4 eset), az izsai Leányvárban pedig a római császár őrizte kedveseit. Ugyanebbe a gondolatkörbe tartozik a bölcskei hagyomány az út menti csárdában utasokra várakozó kőhölgyekről, továbbá a le-

ány(ok)at várakozásra, megállásra felszólító változat. A tudálékos névmagyarázatok körébe utalható az a vélekedés, amely a Leányvárat a nagyobb anyavár filiájának tartja.

Véleményünk szerint a névadás indítékát az egyetlenegy tréfás elnevezés kivételével az a körülmény szolgáltatta, hogy a rendszerint jogosan várnak tartott konkrét objektumhoz hozzákapcsolták a várat építő, abban lakó leányok általánosan elterjedt mondáját. Ilyen típusú nevek a magyar nyelvterületen kívül is keletkeztek, pl. Dévény, Magdeburg (FNESz⁴ I. 369., II. 64). Ritkábban a monda helyi változatában szereplő személyről nevezték el a helyet: Ilonavár, Veravár, Rapsonné vára.

A várat jelölő elnevezés két esetben a későbbiek során helységnévvé vált. Emiatt az eredeti névadó objektumot új névvel kellett illetni. Révleányváron erre a célra a földrajzi köznévként felfogható Várdomb megnevezést alkalmazták. Érdekesebb az Esztergom megyei leányvári földvár újkori neve; a Klosterberg/Kolostorhegy elnevezés kialakulásában két tényező játszott szerepet: Kétségtelen tény az apácák itteni birtoklása, amely a 18. század közepére, végére megszűnt. A néphagyományban általánosan elterjedt, hogy korábbi szerzetesi birtoklás esetében – vagy akár anélkül is – kolostorról beszélnek még akkor is, ha a helység határában bizonyíthatóan nem állt semmilyen egyházi épület. Másrészt nem ritkán fordult elő, hogy a korszerűtlenné vált kisvárok területén már a 13. század második felében vagy a késő középkorban plébániatemplom épült, mint például a közeli Nagysápon (MRT 5. köt. 14/11. lelőhely) vagy Gödöllő környékén Kerepesen és a galgamácsai Ecskenden, utóbbi helyen a földvár mai neve éppen ezért Templomhegy (MIKLÓS ZSUZSA: A Gödöllői dombvidék várai. Aszód, 1982. 48–49.). Néha, mint például Galgahévízen monostort építettek a földvárba (U. ott 43–47.). A török kor után a teljesen elpusztult templomok helyét többnyire csak a földvárak sáncai jelezték, a hasonló objektumokat ezért vélhették templom vagy kolostor maradványának, akkor is, ha sohasem állt ott templom.

Az Esztergom megyei Leányvár névtörténetét a következőképpen foglalhatjuk össze: A Valmód-nemzetség várának 13–16. századi neve egyszerűen Vár, illetve Valmódvár(a) lehetett, a falu majd puszta Valmód (Ulmod) néven szerepel, 18–19. századi visszaemlékezés szerint az Ulmodvár elnevezés is előfordul. A 16–17. században kapta a vár a Leányvár nevet, amelyet a 17. század közepétől a puszta egészére, majd a 18. század közepétől újratelepült falu elnevezésére alkalmaztak. Az egykori vár 1864-től adatolható Klosterberg (Kmf. 17/63.) neve legkésőbb a falu újratelepülése körüli időben jöhetett létre.

TORMA ISTVÁN